

Вх. № 40.05.01-623/25.09.15г.

Становище

за докторската дисертация на Даниела Беличовска на тема
„Опозицията град – село в българската проза от Освобождението до края на
Първата световна война“

1. Данни за докторантката

Даниела Трифонова Беличовска има дългогодишен трудов стаж като учител, като през годините е участвала активно и успешно в множество квалификационни курсове, за което притежава съответните сертификати и дипломи. През последните три години е ръководител на Литературно ателие *Аз тиша* с ученици от XI и XII клас. Успоредно със своята преподавателска практика Беличовска чете свои доклади на конференции, посветени на проблеми в областта на литературната история. Разполага с множество публикации по темата на дисертацията (в автобиографичната справка са изброени шестнадесет заглавия).

2. Описание на дисертационния труд

2.1. Постановка на въпроса

Както докторантката посочва, опозиционното разглеждане на селото и града като социокултурни парадигми не се среща никак често в разработките по българска литературна история от последните години. Не е трудно да се убедим, в това число и от реферираната в работата на Беличовска вторична литература, че предишният интерес към противопоставянето на селото и града в тъканта на литературното се основава на „остаряла методологическа призма“ (с. 6). Новият концепт, който настоящият труд прави заявка да надгради върху предишните, е стремежът към интердисциплинарност в посока на социологическото. Опитът в тази посока е подплатен от информативни прегледи за общественото развитие на България след Освобождението (основно за развитието и ролята на отделните

институции като училище, църква, съдебна система и т.н.), съизмерени с тематични акценти от художествени произведения. В действителност обаче работата е много повече антропологически обоснована, особено с тягата на централното си противопоставяне. Разказът за сакралната крепост на изначалните ценности на общността и на дебнещите отвън и отдалеч изкушения на упадъка е на практика история за сблъсъка на своето и чуждото. Недостатъкът на самата постановка е, че в нито един момент не се отчита идеологическата настройка на централната опозиция: става дума както за идеологията, извела разглежданите произведения и автори в челото на родния литературен канон за сметка на други, така и за идеологическите съгъствания от 30-те години насам (от дежурния виц до неизменния фашизоиден полъх), оставили своите рецептивни следи подобно издълбаните коловози на селски път.

В действителност колкото и да стоят едно до друго във всекидневната употреба, *град* и *село* не са понятия от един ред. Градът и селото не се намират в „категорична опозитивност“ (с. 11) не поради присъдата на Пантелей Зарев, че „България все още няма завършена градска култура“, а защото концептът за селото – като място на здравия „естествен“ колектив, на природната сила, на изначалните ценности и т.н. – е типична градска утопия, която много често представлява и пропагандно изобретение. Впрочем обстоятелството, че изобретението на тази опозиция присъства още в годините на Възраждането, например в повестите на Блъсков или Каравелов, говори срещу постановката на Зарев.

2.2. Обект

В своето изложение работата на Беличовска демонстрира добро количествено познаване на българската литература от разглеждания период. Тя наблюдава множество произведения от различни автори, сред които основните фигури са Иван Вазов, Тодор Влайков, Михалаки Георгиев, Елин Пелин, Георги Стаматов и Георги Райчев. В значително по-малка степен, в качеството на допълнителен примерен материал, са разгледани и произведения от редица други автори,

например Антон Страшимиров. Любопитно е включването на произведения от Константин Константинов (с разкази като „Градчето“ и „Седем часът зарианта“) – принципно много удачно по отношение на темата, но трудно съвместимо с периода, защото тези разкази носят характерната атмосфера на 20-те и 30-те години и имат принципно различна градска сетивност спрямо тази от преди Първата световна война. Впрочем отчасти подвъпросна е и принадлежността на Георги Райчев към времето до 1918 г.

Отделните анализи са проведени внимателно и коректно (ако изключим твърде безвъпросното рамково приемане на опозицията село – град като безотказно работеща и идеологически неутрална). Като особено точни могат да се посочат например наблюденията за разказа „Вириянов“ на Георги Стаматов.

Разнопосочни анализи са посветени също на повестите на Михалаки Георгиев „Тошо“ и „Рада“. В тези и други наблюдения е проследено протичането и развитието на различни типове отношения – любовни, в семейството, поколенчески. Добро впечатление прави това, че е обърнато внимание и на разкази, които се разполагат извън каноничната представа за съответните автори, например „С автомобил“ и особено „Хляя“ на Г. П. Стаматов, „Просяк“ и „Пейзаж“ на Иван Вазов.

2.3. Структура

Работата се отличава с хомогенност, с последователност и единство на позициите, със стилово овладяна монотонност. Вероятно в следствие на това структурирането е твърде неясно. Подредбата следва не структурни, а количествени принципи на фреквентно повтарящи се подтеми и мотиви. Основните три глави (без да броим пролога и заключението) се движат в посока на изработеното още в началото противопоставяне между общност и общество (с. 13-14) и към утопиите за неговото преодоляване: „Социотопии в селото и в града“ (II); „Институцията като белег на модерния градски живот и етатисткото“ (III); Църквата и училището – институции с ключова роля в селото и в града (IV).

В същото време отделни параграфи, включени в целостта на главите, фокусират структурно значими, същностни проблеми като например „Времето в селото и в града“ (137 сл.) или „Професионални групи в селото и града“ (59 сл.), но остават встрани от основните линии на работата, независимо от точните наблюдения, които съдържат. Един концептуално важен параграф разгръща проблема за страданието като разколебаващ опозитивността между село и град. Тук са разгледани основно произведения на Елин Пелин и Георги Райчев. В този ключов за аргументацията параграф обаче топиката на градското и селското пространство избледнява, темата потъва.

3. Приноси

В работата на Беличовска е направен значим опит да се опише цялостна панорамна картина на българската литература в периода 1878-1918 през мотивния акцент на противопоставянето между село и град, като в основния корпус от примери е привлечено едно симптоматично в своя избор множество от белетристични произведения.

В хода на работата са направени редица находчиви интерпретаторски наблюдения, които са приноси за българската литературна история. Особено силни са разработките върху произведенията на Георги Стаматов. Любопитно е например също сравнението между Стаматов и Чавдар Мутафов (с. 69; 76). На базата на тази съпоставка идва и добре намерената формула, че в произведенията на Стаматов разказва градът, а не авторът (с. 79). Тази находка, струва ми се, е в състояние да насочи авторката към идеята за наративно-утопичния характер на модела село-град. За съжаление този принос остава изолиран като частен случай, доколкото не води до корекция на постановката на проблема.

Анализите на опозицията между културните парадигми село и град идват във време, в което социалният ефект на това противопоставяне е особено силен, а неговото въздействие се отличава със засилена актуалност (независимо че

стъпва на глинени пропагандни крака в името на удобната за всяка власт матрица на мисленето между свое и чуждо). С други думи, днес общите процеси, тенденции и констелации не само в литературната история, но и в културното развитие често се виждат като непосредствен израз на отлива от селото и вливането в града, като при това – за разлика от времето до Първата световна война, това изтичане е понесено и отвъд границите на родното. Работата на Беличовска проследява как мотивът (или митът) за днешното глоболизиращо унифициране на света се поражда и развива в контекста на една млада национална литература още около края на XIX век.

4. Препоръки

Смятам, че работата би могла да наблегне на онези примери, които се отличават с по-голяма степен на авторефлексивност спрямо поставения в заглавието проблем. Трябва да се търсят подстъпи, които не просто очертават сблъсъка между село и град, но и извеждат парадоксите на тяхната взаимна глухота. Образцов пример в това отношение представлява „Меракът на чичо Денчо“ (Михалаки Георгиев): как неговото село Глухово пази патриархалните устои и традиционните ценности и как градът моделира и управлява (дирижира!) селото от разстояние, инжектира го с бацила на изпразнената от съдържание мечтателност, със силата и пълния триумф на абстрактното? Програмният характер по отношение на конципирането на градското пространство може да се проследи също в „Кардашев на лов“ (Вазов): безцелното шляене, незаинтересованото (или – напротив – целевото) ловене на сюжети и сетивни провокации, извеждането на разочарованието пред скоби, в позицията на рамка, посочваща мястото на недоволния и вечно мрънкащия – ето това стои в основата на една чисто градската оптика.

За коригиране на общата постановка по въпроса може да бъде от полза есето „Големите градове и духовният живот“ (1903) на Георг Зимел – едно често цитирано в днешната ни хуманитаристика съчинение, което наблюдава как

индивидуалната чувствителност се брани в условията на непрекъснато сменящите се сетивни провокации в градската среда.

Библиографията следва да се коригира основно, като в нея останат само използваните в труда заглавия, изобщо текстове, които авторката познава. Например „Художествена мисъл“ не е списание, както се твърди в точка 25 от библиографията, а част от заглавието на преводен сборник с произведения на Валтер Бенямин („Художествена мисъл и културно самоосъзнание“). В него обаче няма как да има произведение „Пасаженверг“, а само два относително самостоятелни фрагмента от останалия незавършен проект на Бенямин – „Париж – столица на XIX век“ и „Шарл Бодлер – лирик в епохата на високоразвит капитализъм“: текстове, които горещо препоръчвам.

5. Заключение

Смятам, че независимо от посочените слабости трудът на Даниела Беличовска е от полза за българската литературна история. Той представлява постижение както с гъстотата на своя корпус от примерен материал, така и с отделни конкретни интерпретации. Затова препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на авторката образователната и научна степен доктор и гласувам „за“ това да се случи.

24 септември 2015 г.

доц. д-р Борис Минков (НАТФИЗ)